

MOHAÇ SAVAŞI'NA DAİR FETİH-NÂMELER VE
BAHÂRÎ KADİ ALİ EFENDİ'NİN KİYÂMET-NÂME ADLI
FETİH-NÂMESİ

Fatma KAYTAZ

ÖZET

Fetih-nâmeler, kroniklerle birlikte Osmanlı tarihinin eksik kalan kısımlarını tamamlamaları bakımından önemli belgelerdir. Bu sebeple söz konusu eserlerin, daha çok araştırmacının istifade edebileceği bir ortama taşınması ve ihtiva ettikleri tarihî malzemenin ortaya çıkarılması Osmanlı araştırmaları açısından büyük bir önemi haizdir. Bu amaçla, bu makalede öncelikle Mohaç Savaşı ve Budin'in fethine dair yazılan fetih-nâmelere temas edilmiş, sonrasında da bu konuda müstakil eser yazan Bahârî Kadı Ali Efendi'nin hayatı ve Kıyâmet-nâme adlı eseri üzerinde durulmuştur. Makalenin devamında Kıyâmet-nâme, bu konuda yazılan eserlerden bir diğeri olan Futuhî Hüseyin Çelebi'nin Ensü'l-guzat'ı ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda Kıyâmet-nâme'nin Türk alfabesine aktarılmış metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mohaç Savaşı, Fetih-nâme, Bahârî Kadı Ali Efendi, Kıyâmet-nâme, Budin, Kanuni Sultan Süleyman.

Fetih-nâme İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde fethedilen beldeleri, kazanılan zaferleri haber veren mektup ve fermanlarla bu fetihleri anlatan tarihî eserlerin genel adıdır.¹ Bu tanımdan tarihî malzeme olarak fetih-nâmelerin, resmî belge ve gayri resmî metin olarak iki grupta değerlendirilebileceği ortaya çıkmaktadır. Resmî vesika olanlar, başta nişancı olmak üzere resmi görevliler tarafından yazılan ve nâme-i hümayun defterleri içinde yer alan Osmanlı diplomatığının mühim belgelerinden olan fetih-nâmelerdir. Bu metinler belli bir sisteme göre ve genellikle Türkçe, Arapça

* Dr. fatmakaytaz@gmail.com

¹ Hasan Aksoy, "Fetih-nâme", *DİA*, XII, s. 470.

veya Farsça olmakla birlikte gidecek ülkenin diliyle de yazılabilmektedir.² İkinci grupta yer alan, edebiyat ve tarihle ilgili olan fetih-nâmeler ise bir seferin başlangıcından sonuna kadar geçen olayları, bir şehrin, kalenin alınışını veya bir savaşın kazanılmasını konu edinen eserlerdir. Bu eserleri yukarıda bahsettiğimiz nâme-i hümayûn grubu içinde yer alan resmî fetih-nâmelerden ayırt etmek kolay olmakla birlikte gaza-nâme, zafer-nâme şeklinde isimlendirilen eserlerden ayırt etmek oldukça zor hatta mümkün değildir. Bu alanın uzmanı olan Levend'e göre gaza-nâmelerde düşmanla yapılan tek bir savaş, gazavât-nâmelerde ise savaşlar veya akınlar silsilesi tasvir edilir. Gazalarda fetih veya zafer söz konusu değildir, gaza sadece savaştır. Bir şehrin veya kalenin alınışını anlatan eserlere ise fetih-nâme adı verilir. Fetihleri ve düşmanın yenilgisiyle sonuçlanan savaşları hikaye eden gaza-nâmelere "zafer-nâme" de denilir. Bu tabirler sonradan birbiriyle karıştırılmış, fetih-nâme ve zafer-nâmelerin hepsine birden gazavât-nâme denilmiştir.³ Levend'in temas ettiğimiz bu açıklamalarından gaza-nâme, fetih-nâme ve zafer-nâme türü eserlerin birbirine çok yakın muhtevalı eserler olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, gazavât-nâmeleri şu üç başlık altında sınıflandırmıştır.

1. Bir padişahın eserlerini ve döneminde gerçekleşen belli başlı olayları anlatan eserler. Selim-nâme, Süleyman-nâme gibi.
2. Bir vezirin ya da önemli bir komutanın gazalarını esas alan gazavât-nâmeler. Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa vb.
3. Belli bir seferi veya bir kalenin ya da şehrin alınmasını hikaye eden gaza-nâme, fetih-nâme veya zafer-nâmeler.

² Resmi fetih-nâmeler hakkında bilgi için bkz. M. P. Pedani Fabris, "Ottoman Fetihnames The Imperial Letters Announcing a Victory", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, (İzmir 1998), s. 181-192; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 159-160; G.L. Lewis, "The Utility Of Ottoman Fethnâmes", *Historians of the Middle East*, Ed. B. Lewis- P.M. Holt, London 1962, p. 192-196.

³ Ağah Sırrı Levend, *Ğazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Ğazavât-nâmesi*, Ankara 2000, s. 1; Bu tarz fetih-nâmeler üzerinde yapılan çalışmaların bibliyografyası için bkz. Kürşat Şamil Şahin, "Ğazavât-nâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies*, Volume 7/2, (Ankara 2012), p. 997-1022.

Levend'in bu tasnifi, fetih-nâmelerin gazavât-nâmelerin bir türü olduğunu düşündürmesinin yanı sıra, gaza-nâme, zafer-nâme ve fetih-nâme türü eserlerin hepsini üçüncü gruba dahil etmesi bu üç türün kesin çizgilerle birbirinden ayrılamadığını akla getirmektedir. Nitekim Erkan⁴ da makalesinde, Türk edebiyatında daha çok manzum olarak ve mesnevi şeklinde düzenlenen gazavât-nâmelerin konu itibariyle zafer-nâme veya fetih-nâmelerden çok farklı olmadığını bu tür eserlerdeki adlandırmaların müelliflerin tercihinin bir sonucu olduğunu belirtir. Her ne kadar gazavât-nâme, zafer-nâme ve fetih-nâme tabirlerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması zor olsa da yukarıdaki açıklamalardan fetih-nâme türünü meydana getiren eserlerin en bariz özelliğinin belli bir sefer ya da bir kalenin veya şehrin alınışını tasvir etmesi ve bununla sınırlandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Bu metinlerin Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait elimize ulaşan bir örneği olmayıp, ilk örnekleri XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar.⁵ Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin İstanbul'un fethini anlatan *Mahrûse-i İstanbul Fetih-nâmesi*,⁶ Sinoplu Safâyî'nin *Fetih-nâme-i İnebahtı ve Moton'u*⁷ bu tarz eserlerin ilk örnekleri arasında sayılabilir. Silâhşor'un Yavuz'un Mısır seferini anlatan *Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab*'ı⁸ da söz konusu fetih-nâme grubu içine dahil edilebilir.

Uzun süren hükümdarlığının yaklaşık dörtte birini seferlerde geçiren Kanuni'nin batıya doğru fetih hareketlerinin artması sebebiyle belli bir sefer ya da bir yerin fethiyle ilgili fetih-nâmelerin sayısı da çoğalmıştır. Örneğin Kanuni'nin tahta çıkmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirdiği Belgrad ve Rodos'un fethi hakkında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Sa'yî'nin *Feth-i Kal'a-i Belgrad*,⁹ Tabib Ramazan'ın, *er-Risâle el-fethiyye es-*

⁴ Mustafa Erkan, "Gazavatnâme", *DİA*, XIII, s. 439.

⁵ Levend, *a.g.e.*, s.4.

⁶ Levend, *a.g.e.*, s. 16-17.

⁷ Levend, *a.g.e.*, s. 20; Aksoy, *a.g.m.*, s. 471; Erhan Afyocu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 41.

⁸ Salâhattin Tansel, "Silâhşor'un Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, S. 17 (Ankara 1958) s. 295-320; S. 18 (Ankara 1958) s. 429-454; Aksoy, *a.g.m.*, s. 471.

⁹ Levend, *a.g.e.*, s. 39; Abdülkadir Özcan, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. VIII, S. 11-12 (İstanbul 1956), s. 139; Afyoncu, *a.g.e.*, s. 46.

*Süleymaniyye*¹⁰ yine Tabib Ramazan'ın *er-Risâle el-fethiyye el-Radosiyye es-Süleymaniyye*¹¹ ve Abdürrahim el-Abbasi'nin *Minah Rabb el-Beriyye fi Feth-i Rodos el-Ebiye*¹² adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Türk edebiyatında gaza-nâme, fetih-nâme veya zafer-nâme şeklinde adlandırılan bu metinler, kroniklerle birlikte, Osmanlı tarihinin bir takım eksik kalan noktalarını tamamlamaları açısından önemli belgelerdir.¹³ Bu sebeple, bu makalede Kanuni'nin 1526 yılında gerçekleşen Mohaç Savaşı ve Budin'in fethi hakkında yazılan fetih-nâmeler konu edinilmiştir. İncelemede öncelikle Mohaç Savaşı ve Budin'in fethi ile ilgili bilinen fetih-nâmelere temas edilmiştir. Sonrasında bu konuyla ilgili müstakil fetih-nâme yazdığı bilinen Bahârî Kadı Ali Efendi hakkında bilgi verilip, *Kıyâmet-nâme* isimli fetih-nâmesi tanıtılmıştır. Makalenin devamında *Kıyâmet-nâme* ile aynı olayı ihtiva eden Futûhî'nin *Enîsü'l-guzât*'ı karşılaştırılıp bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak da *Kıyâmet-nâme*'nin Latinize edilmiş metnine yer verilmiştir.

Mohaç Savaşı'na dair yazılmış fetih-nâmeler

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 yılında gerçekleşen Mohaç muharebesi ve Budin'in fethi hakkında dönemin tarihçileri tarafından çok sayıda eser kaleme alınmıştır.¹⁴ Ancak bunların büyük bir kısmı Osmanlı tarihi ya da Süleymânâme tarzı eserlerin Mohaç savaşıyla ilgili parçalarından iba-

¹⁰ Özcan, a.g.m., s. 139; Tabib Ramazan'ın "*Er-Risale el-Fethiyye es-Süleymaniyye*"si, Haz. Necati Avcı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989.

¹¹ Tabib Ramazan, *Er-Risale el-fethiyye er-Radosiyye es-Süleymaniyye*, Haz. Necati Avcı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1993; Özcan, a.g.e., 140; Afyoncu, a.g.e., s. 45.

¹² Necati Avcı, "Osmanlı Tarih Yazarlarından Mısırlı Abdurrahim El-Abbasi ve Eserleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8 (Kayseri 1999), s. 291-298; Özcan, a.g.m., s. 140; Afyoncu, a.g.e., s. 46.

¹³ Levend, a.g.e., s. 1.

¹⁴ Bu eserler için bkz. Levend, a.g.e., s.39-79; Özcan, a.g.m., s. 114-154; Afyoncu, a.g.e., s. 46-54.

rettir.¹⁵ Yapılan incelemeler neticesinde bu konu hakkında müstakil yazılmış bilinen dört fetih-nâme tespit edilmiştir. Bunlar:

Nâme-i fütûhât-ı memâlik-i Üngürus: Bu eserde iki risale bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Belgrad'ın ikincisi Budin'in fethiyle ilgilidir.¹⁶ Fakat bunlar kadınlara gönderilen fetih-nâme suretleri¹⁷ olmaları dolayısıyla yukarıda kısaca bahsettiğimiz resmî fetih-nâmeler grubu içine girer. Bu sebeple metin, konumuz dışında kalmaktadır.

Zafer-nâme-i Sultan Süleyman: Eser, Babinger ve Bursalı Mehmed Tahir'den¹⁸ kaynaklanan bir hata dolayısıyla yıllarca Hüsvrev isimli bir müellifin zannedilmiştir.¹⁹ Ancak aslında Kemal Paşazâde'nin *Tevarih-i Âl-i Osman*'ının Kanuni dönemiyle ilgili X. cildinin Üngürus seferine ait son bölümüdür.²⁰

Enîsü'l-guzât: XVI. yüzyıl şairlerinden Futûhî Hüseyin Çelebi'nin Mohaç Savaşı ve Budin fethine dair kaleme aldığı fetih-nâmedir. Bu eser konu hakkında yazılmış tipik bir fetih-nâme özelliği göstermektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr. 3785'de bulunan, bilinen tek nüshası üzerinde Meltem Aydemir tarafından dil alanında yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır.²¹ *Enîsü'l-guzât*, *Kıyâmet-nâme* ile birlikte bu sefer hakkında yazılan müstakil fetih-nâmenin ikinci örneğidir. Bu sebeple iki metin karşılaştırılarak benzer ve farklı hususiyetleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

¹⁵ Örneğin, Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Deracâtü'l-Mesâlik*, Haz. Funda Demirtaş, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erciyes 2009; Celalzâde Salih Çelebi, *Tarih-i Sultan Süleyman*, Haz. Seyid Ali Topal, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008; Kemal Paşazâde, *Tevarih-i Al-i Osman X. Defter*, Haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996, adlı eserlerin hepsinde bu seferle ilgili bölümler bulunmaktadır.

¹⁶ Özcan, a.g.m., s. 139; Levend, a.g.e., s. 47; Afyoncu, a.g.e., s. 47.

¹⁷ Özcan, a.g.m., s. 139.

¹⁸ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s. 73; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, İstanbul, 1342, s. 50.

¹⁹ Kemal Paşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman X. Defter*, Haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996, s. XXXII-IV; Levend, a.g.e., s. 43-45; Afyoncu, a.g.e., s. 47.

²⁰ Levend, a.g.e., s. 43-45.

²¹ Futûhî Hüseyin Çelebi, *Enîsü'l-guzât (Metin – Dizin)*, Haz. Meltem Aydemir, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2006.

Kıyâmet-nâmê: Makalenin konusu olan metin kaynaklarda *Fetih-nâme-i Üngürus*, *Fetih-nâme-i Gazâ-yı Üngürus* isimleriyle de geçer. Aşağıda hayatı hakkında bilgi verilen Bahârî Kadı Ali Efendi tarafından Mohaç Savaşı ve Budin'in fethine dair yazılmıştır.

Bahârî Kadı Ali Efendi'nin hayatı

Hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmayan Ali Efendi hakkında sınırlı malumatı tezkireler vermektedir. Rumeli'nin Tırhala kasabasından olan²² ve şiirlerinde Bahârî²³ mahlasını kullanan yazarın asıl ismi Ali'dir. Bu kasabada doğduğu ifade edilen²⁴ Ali Efendi'nin doğum tarihi açık olarak zikredilmemektedir. Ancak Âşık Çelebi'de²⁵ yaşı altmış civarlarında iken Edirne'de H.958 / M.1551 yılında vefat ettiği ifade edilmektedir. Buradan yazarın yaklaşık olarak H.897-98 / M.1491-92 yıllarında doğduğu düşünülebilir.

²² Latîfi, (*Tezkiratü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Rıdvan Canım, Ankara 2000, s. 192) tezkiresinde Rumelinin Prizren adlı kasabasından olduğunu belirtmesine karşın; Âşık Çelebi, (*Meşâ'irü'ş-şu'arâ, İnceleme-Metin*, I, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2010, s. 434) Tırhalalı olduğunu ifade ederek kasidesinde dahi bunun belirtildiğini söylemektedir. Sehî Bey (*Heşt Behişt*, Haz. Mustafa İsen, Ankara 1998 s. 221) Tırhala ismini vermeyerek sadece "Rumelidendir" şeklinde bilgi vermiştir. Beyânî Mustafa bin Carullah (*Tezkiratü'ş-şu'arâ*, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1997, s. 47), Kınalı-zâde Hasan Çelebi (*Tezkiratü'ş-şu'arâ*, I, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1978, s. 222); Şemsettin Sâmî (*Kâmûsü'l-alâm*, C.2, Ankara, 1996, s.1414); Mehmet Nâil de (Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri I*, Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s.108) yazarın Tırhalalı olduğunu belirtmektedirler.

²³ Âşık Çelebi (*a.g.e.*, s.435) Bahârî'nin önceleri Kemâlî mahlasını kullandığını ancak etrafındakilerin Kem Ali diye dalga geçmesi üzerine Bahârî olarak değiştirdiğini belirtir. *Tuhfe-i Nâilî*'de de (*a.g.e.*,s. 108) yazarın evvelki mahlasının Kemâlî olduğu kaydedilmektedir. Yazar eserinde Bahârî mahlasını iki yerde şu şekilde kullanır:

Ben Bahârî'yem gülistândur yirüm

Andelibem tâze bostândur yirüm, Metin, 2a (b. 11).

Evsâf-ı şâha yokdur koy ey Bahârî gâyet

Deryâ-yı bî-girâna olmaz ki hadd ü pâyân, Metin, 13a (kasîde kısmında).

²⁴ Kınalı-zâde, *a.g.e.*, s. 222; Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, Hazırlayanlar: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz ve diğerleri, İstanbul 2012, s. 113.

²⁵ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 435.

İlmiye sınıfına mensup olan Ali Efendi²⁶ bu alanda gerekli olan eğitimi tamamladıktan sonra Kadıasker Seyyidi Çelebi'den mülazım²⁷ olmuş, Edirne ve Karaferye'de müderrislik görevinde bulunmuştur.²⁸ Uzun süre müderrislik yaptığı anlaşılan yazar, Dülbendzâde Kasım Paşa gibi dönemin önde gelen devlet adamlarının çocuklarına da muallimlik yapmıştır.²⁹ Daha sonra kadılık memuriyetine yönelen Ali Efendi Çatalca'da bu hizmeti eda ederken ölmüştür.³⁰

Ali Efendi hakkında tezkirelerde yer alan ifadelerden,³¹ onun kabiliyetli ve beğenilen bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Saadeddin Nüzhet Ergun³² da, sade ve âşıkane gazelleriyle tanınan Bahârî'nin devrinde oldukça şöhret kazanmasının yanı sıra devrinden sonra da büsbütün unutulmadığını ifade etmektedir. Bunun dışında Bahârî'nin tarih düşürmede de mahir olduğu belirtilmektedir.³³ Âşık Çelebi,³⁴ yazarın bu alandaki şöhretine “*Merhûm târihde dahı mahal-gû idi ve zemânında târihleri ile dîvânlar ve mecmû'alar memlû' idi*” sözleriyle değinir.

İncelediğimiz fetih-nâmesinden iyi bir şair olduğu anlaşılan Bahârî'nin tarihî ve edebî eserlerinin olması ihtimal dahilindedir. Nitekim

²⁶ Şemsettin Sâmî, *a.g.e.*, s. 414.

²⁷ Stajyer yerine kullanılan bir tabirdir. İlmiyede, medreselerde gerekli eğitimi tamamladıktan sonra müderrislik ya da kadılık yapabileceğine dair icazet alanlar için kullanılır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 45; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1984, s. 612.

²⁸ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 434; Yazarın müderrislik yaptığı yer, Kınalı-zâde'de (*a.g.e.*, s. 222) “Edirne ve gayri” Sehî Bey'de (*a.g.e.*, s. 221) “Edirne”; Şemseddin Sâmî'de (*a.g.e.*, s. 414) “Edirne ve sâ'ir ba'zı taraflarda” şeklinde belirtilmektedir.

²⁹ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 435; Kınalı-zâde, *a.g.e.*, s. 222.

³⁰ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 435; Mehmet Nâil, *a.g.e.*, s.108.

³¹ Tezkirecilerden, Sehî Bey (*a.g.e.*, s. 221) “parlak şiirler söyleyen, yaratıcı bir şairdir”; Kınalı-zâde, (*a.g.e.*, s. 222) “Zümre-i kuzât-ı me'âlî-şi'ardan eşcâr-ı pür-simâr-ı eş'ârı bahâr-ı belâgat ve 'arâr-ı fesâhat ile pür-izhâr olan şu'arâ-yı nâmdârdandır” şeklinde Ali Efendi ve şiirleri hakkındaki beğenilerini ifade etmektedirler.

³² Saadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, II, s. 659.

³³ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 435; Latîfî, *a.g.e.*, s. 192; Kınalı-zâde, *a.g.e.*, s. 222; Mehmed Tevfik, *a.g.e.*, s. 113.

³⁴ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 435.

Kâfzâde, dîvânını gördüğünü belirterek ondan iki beyit nakletmiştir.³⁵ Ancak söz konusu dîvânın herhangi bir nüshasına tesadüf edilememiştir. Yazarın bu güne kadar aşağıda inceleyeceğimiz ve tek nüshası tespit edilebilen *Kıyâmet-nâme* isimli fetih-nâmesi dışında eserine ulaşamamıştır.

Kıyâmet-nâme

Bahârî'nin fetih-nâmesi hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Babinger ve Bursalı Mehmed Tahir de eserden bahsetmemektedir. Eser muhtemelen ilk defa Atsız'ın "*Tanınmamış Osmanlı Tarihleri*" makalesi ile ilim âlemine tanıtılmıştır.³⁶ Tayyib Gökbilgin³⁷ de İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı "Süleyman I" maddesinin bibliyografya kısmında eserin ismini ve kütüphane kataloğundaki numarasını kaydetmiş, ancak yazarının yani Bahârî'nin ismini vermemiştir.

Bahârî'nin *Kıyâmet-nâme*'sinin bu güne kadar tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 5345'de bulunmaktadır. Metin 16 yapraktır. Baş tarafında üç yaprak boşluk vardır. Boş yapraklardan üçüncü sayfaya "Türkî manzûm Fetih-nâme-i Üngürus" notu düşülmüştür. Bu notun mürekkep ve yazı stiline farklı olmasından asıl metinden daha sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olan metin harekesizdir. Mevcut nüshanın istinsah tarihi ve müstensih hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserin ismi elimizde bulunan nüshanın baş kısmında *Fetih-nâme-i Gazâ-yı Üngürus* şeklinde kaydedilmiştir. Fakat bu başlığın yazar tarafın-

³⁵ Bahsi geçen beyitler Ergun'da;
 "Âşüfte geçer Leyli i zülfüne çoğ ammâ
 Mecnûn gibi meydân-ı mahabbette seçilse"
 "Gel ey nihâl-i cinân kandesin ki gülşende
 Seninçün itti sabâ nâmeler perâkende"
 şeklinde kaydedilmiştir. Ergun, *a.g.e.*, s. 659.

³⁶ Ç. Nihal Atsız, "İstanbul Kütüphanelerinde Tanınmamış Osmanlı Tarihleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nin VI. Cildinin 1-2. sayısından ayrı basım*, Ankara 1957, s. 77.

³⁷ Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I.", *İA*, XI, s. 154.

dan mı yoksa müstensih tarafından mı konulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Diğer taraftan Atsız³⁸ metinde,

*Tutayum hengâmile hengâmeyi
Okuyayum bu kıyâmet-nâmeyi*

*Şarka ğarba bu kıyâmet-nâmedür
Rûm'a düşse n'ola meyli Şâm'adur*³⁹

şeklinde geçen beyitlere dayanarak eseri *Kıyâmet-nâme* olarak isimlendirmiştir. Ağâh Sırrı Levend⁴⁰ de aynı mısraları kastederek şairin eserini *Kıyâmet-nâme* şeklinde isimlendirmiş olabileceğini belirtmesine karşın kitabı *Fetih-nâme-i Ungurûs* ismiyle tanıtmıştır. Eser Süleymâniye Kütüphanesi kataloğunda *Kıyâmet-nâme* ismiyle kaydedilmiştir. Biz de çalışmamızda eserin ismini Ali Efendi'nin manzumenin içinde işaret ettiği şekilde *Kıyâmet-nâme* olarak kabul ettik. Diğer taraftan eserin bir fetih-nâme özelliği gösterdiği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim kitap araştırmacılar tarafından da daha çok *Fetih-nâme-i Ungurus* ismiyle bilinmektedir.⁴¹

Metin mesnevi nazım şekliyle (*Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün*) vezniyle yazılmıştır. Ancak 12a-13a varakları arasındaki 21 beyitlik kasîde (*Mef'ûlü / fâ'ilâtün / mef'ûlü / fâ'ilâtün*) vezniyledir. Eserde,

*Bu Budun'un şehri alunduğı dem
Bu kasîdeyi okurdum bî-elem*⁴²

şeklinde yer alan beyitten yazarın bu kasîdeyi Budun şehrinin zaptı sırasında kaleme almış olduğu ve daha sonra eserine eklediği tahmin edilmektedir.⁴³ Eser, mesnevîde 284, kasîdede 21 olmak üzere toplam 305 beyitten oluşmaktadır.⁴⁴

³⁸ Atsız, *a.g.e.*, s. 77.

³⁹ Metin, 1b (b. 2, 8).

⁴⁰ Levend, *a.g.e.*, s. 46.

⁴¹ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 47.

⁴² Metin, 12a (b. 225)

⁴³ Levend, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁴ Atsız (*a.g.m.*, s. 77) eserin toplam 306 beyitten oluştuğunu belirtmektedir. Yazarın verdiği bu yanlış bilgi eserin tek nüshasının kenarında beşerli olarak verilen beyit numaralarında da görülmektedir. Atsız'ı da yanlışmış olması ihtimali olan bu namara-

Fetih-nâmenin yazılış tarihi ile ilgili metinde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserdeki genel ifadelerden seferden kısa bir süre sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Çalışmada *Kıyâmet-nâme*'nin metni tesis edilirken tarafımızdan yapılan eklemeler [] içinde, okunmasında tereddüd olan kelimeler (?) işareti ile gösterilmiş, okunamayan kelimeler aslı ile metne dâhil edilmiştir.

Kıyâmet-nâme'nin muhtevasını Mohaç Savaşı ve Budin'in fethi oluşturmaktadır. Bu konu hakkında edebî değeri de yüksek bir tarih metni kaleme alan Bahârî'nin eserinin ehemmiyetli taraflarından biri de elimizdeki bilgilere göre bu fetihle ilgili yazılmış müstakil fetih-nâmelerden birisi olmasıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ikinci eser ise Futûhî'nin *Enîsü'l-guzât*'ıdır. Aynı fethi anlatan hem metin hem de şekil bakımından benzer iki metin oluşturan Bahârî ve Futûhî'nin fetih-nâmelerinin karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılması da gerekli ve elzemdir. Bunun için, daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak amacıyla, aşağıda öncelikle her iki eserin özetine yer verilmiş, sonrasında değerlendirme kısmına geçilmiştir.

Kıyâmet-nâme'nin özeti

Bahârî'nin kitabında klasik mesnevilerin giriş kısmında yer alan Allahu Teâlâya, Hz. Muhammed'e, dört halifeye yazılan tevhid, münâcât, naat, medh-i çehâr-yâr-ı güzîn gibi bölümler yoktur. Yazar

*Evvel Allah ismiyle ey hümâm
Başlayayum bir kitâb-ı hoş kelâm*⁴⁵

beytiyle direkt eserinin ve eserinin kıymeti dolayısıyla kendisinin övgüsüne geçer. Bundan sonra "*Matla'-ı Dâstân*" başlıklı bölümde yer alan

*Ne uzadalum sözi az idelüm
Kıssa-ı hakamî âgâz idelüm*⁴⁶

landırmaya göre metin 306 beyitten oluşmaktadır. Nüsha üzerinde yapılan incelemede bu yanlışlığın 149. beyite 150 numarası verilerek yapıldığı görülmüştür. Bu numaralandırmaya göre metin bir beyit fazla çıkarak aslında 305 beyit olmasına rağmen 306 beyit zannedilmiştir.

⁴⁵ Metin, 1b (b. 1)

⁴⁶ Metin, 3a (b. 40).

*Kıssa-ı cengin amûn şerh eyleyem
Cür'etinden binde birin söyleyem*⁴⁷

beyitleriyle asıl konuya giriş yapar ve Üngürus seferini anlatmaya başlar. Eserde öncelikle, Rodos'un fethinin gerçekleşmesinden sonra Üngürus kralının sıranın kendisine geldiği korkusuyla savaş hazırlıklarına başlaması ve diğer kafir devletlerle ittifak etmesi, bu haberlerin padişah tarafından duyulması üzerine Sultan Süleyman'ın da hazırlıklara başlaması şeklinde savaşın sebebi anlatılır.⁴⁸ Bundan sonra Bahârî Farsça başlıklar altında savaş kademe kademe anlatmaya devam eder.

“*Nevâziş nümûden-i şâh-ı gâzî leşker-i İslâm-râ*”⁴⁹ başlığı altında Kanuni'nin İbrahim Paşa'ya mükemmel bir ordu hazırlama emri verdiğiinden, bunun üzerine askere seher vaktinde bahşiş dağıtıldığından, padişahın Üngürus'a sefer için hazırlık yaptığından, bir ay içinde bütün hazırlıkların tamamlandığından bahsedilir.

“*Arz-ı asâkir-i nusret-şi'âr*”⁵⁰ başlığı altında askerlerin zırhlarını giyip, silahlarını kuşanarak savaşa hazırlandığından, ordusunu bu şekilde sefer için hazır gören padişahın mutlu olarak İbrahim Paşa'yı övdüğü anlatılır.

“*Teveccüh-i râyât-ı sultânî be-kurâ-i Üngürus*”⁵¹ başlığı altında padişahın ve askerlerinin Üngürus'a doğru yola çıkıp nice aylar seyr ü sefer ettikten sonra, Dırava Suyu'na ulaşmaları, Üngürus iline varan şahın burayı asker seline vermesi hikaye edilir. Ayrıca burada Üngürus serhaddinde bulunan ve on hisardan oluşan Anlug⁵² isimli kalelerin padişahın emri ile İbrahim Paşa tarafından fethedildiği, buranın fethi haberi ile seher vaktinde padişaha giden paşanın padişahın övgüsüne nail olduğu ve sırtına bir hilat giydirdiği gibi hadiseler yer verilir.

⁴⁷ Metin, 3b (b. 49).

⁴⁸ Metin, 4a-b (b. 52-63).

⁴⁹ Metin, 4b-5b (b. 64-87).

⁵⁰ Metin, 5b-6b (b. 88-114).

⁵¹ Metin, 6b-9a (b. 115-166).

⁵² Bu kalenin Celalzâde'de “İlog” (*a.g.e.*, s. 191) Kemal Paşa-zâde'de (*a.g.e.*, s. 266) “İluk” şeklinde geçen kale olması muhtemeldir. Emecen de (Feridun Emecen, “Mo- haç Muharebesi”, *DİA*, XXX, s. 233) makalesinde kalenin ismini İllök, Uljak gibi farklı şekillerde vermektedir.

“*Haber yâften-i kırâl ez-âmeden-i leşger-i İslâm*”⁵³ başlığı altında Anlug kalelerinin fethini işiten kralın, askerinin çokluğuna güvenerek İslam ordusunu karşılamak için hemen hazırlıklara başladığından, gece gündüz durmadan yol alarak sonunda Mohaç Sahrası’na konduklarından, iki tarafın karavullarının buluşması ile savaş davullarının çalındığından söz edilir. Burada ayrıca Üngürus kralının ordusu hakkında, asker sayısı için nice yüz bin, tüfek tutan yayalar için elli bin, top arabaları için on iki bin sayıları verilir.

“*Mukâbele şoden-i kırâl be-harb-ı leşker-i İslâm*”⁵⁴ başlığı altında adeta ke-limelerle Mohaç meydan savaşının dehşetini anlatan bir resim çizmektedir. Bu kısımda savaşın Tuna suyu üzerinde gerçekleştiğinden ve güneşin gazilerin burcunda doğarak kralın karanlık içinde kaldığından, İslam askerinin düşman ordusunu basarak mağlubiyete uğrattığından, Üngürus kralının meydanı terk edip kaçtığından, bundan sonra padişahın kralın merkezi olan Budun’a yöneldiğinden bahisle yazar

*Budun’un şehri alunduğı dem
Bu kasideyi okurdum bî-elem*⁵⁵

beytiyle geçiş yaparak Budun şehri alındığı sırada yazmış olduğu kasideye yer verir.

“*Zafer yâften-i şâh-ı Rûm ve giriften-i taht-ı Budun*”⁵⁶ başlığı altında fetih-ten sonra beylerin bir araya gelerek divan kurulması, padişahın ihsan kapılarını açarak herkese lutuflarda bulunması, İbrahim Paşa’nın başına altın otaga takması, Budun halkının boyunlarına kefen sarıp, ellerine şehrin anahtarlarını alıp teslim etmeleri üzerine padişahın onları affederek taht-gahına doğru yönelmesi hakkında bilgi verilir. Bundan başka yazar burada, fetih hakkında yazılan beşaretnâmenin sürekli şahın kapısında olan Korkud adlı çavuşa verildiği, ulaklar ile Korkud’un her tarafa fetih müjdesini ulaştırdığı, beşaratnâmeyi okuyan beylerin Korkud’un muştuluğunu verdiği, bütün Müslümanların bu haberlerle sevinçle dolduğu gibi detay sayıla-

⁵³ Metin, 9a-10a (b. 167-181).

⁵⁴ Metin, 10a-12a (b. 182-225)

⁵⁵ Metin, 12a (b. 225).

⁵⁶ Metin, 13a-15a (b. 226-266).

bilecek ve kroniklerde bulamayacağımız bilgileri aktarır. Bahârî bundan sonra

*Üngürus'un kıssasın itdük tamâm
Bu hikâyâtı işitdi hâs ü âm
Ben hikâyet yazmadum tafsîl ile
Bir du'âdur okudum ta'cîl ile⁵⁷*

beyitleriyle Üngürus fethiyle ilgili kısmı tamamlar ve padişahı ihşanda bulunmasını isteyen beyitlerle eserine son verir.⁵⁸

Enîsü'l-guzât'ın özeti

Futûhî'nin eseri de *Kıyâmet-nâme* gibi manzumdur.⁵⁹ Ancak eser tevhid, münâcât, naat, medh-i çehâr-yâr-ı güzîn bölümleri ihtiva edip, içinde beş kasîde ve bir hatîme bölümü bulunmaktadır. Şair klasik mesnevi tarzında olduğu gibi Allahu Te'âlâya övgü ile eserine başlar ardından dünyanın var olma sebebi olarak gördüğü Hz. Muhammed'in özelliklerini ortaya koyacak şekilde övgüye başlar. Bu bölümün bitiminde dört halifenin güzel özelliklerinden, yaşadıkları olaylardan, Hz. Muhammed'le yakınlıklarından ve dönemin toplumu için yaptıklarından bahseder.⁶⁰ Övgü bölümlerinin bitiminde "*Der-münâcât-ı Hakk ve şikâyet ez-nefs-i hüyeş*"⁶¹ başlığı altında hem Allah'a övgüde bulunur, hem de Allah'ın kendisini doğru yola getirmesi için yalvarır.

"*Der-beyân-ı sebeb-i te'lîf*"⁶² başlığı altında şair, dünyanın, dostların aşkların her şeyin geçici olduğunu, şu ana kadar yapmış olduğu işlerden geriye sadece pişmanlık kaldığını belirtir. Bundan dolayı yazar eşi benzeri olmayan, kimsenin mukabil olamayacağı padişahı öven bir kitap yazarak kalıcı bir eser bırakabileceğini düşünür. Bunun da herkesin övgüsünü kazanacak

⁵⁷ Metin, 15a (b. 267-268).

⁵⁸ Metin, 15b-16a (b. 270-284).

⁵⁹ Futûhî'nin eseri özetlenirken Aydemir'in tezinden istifade edilmiş ancak onun çalışmasına tıpkıbasımını koyduğu Farsça başlıklar tarafımızdan okunmuştur.

⁶⁰ Aydemir, agt, s. 2; *Enîsü'l-guzât*, 1b-8a.

⁶¹ *Enîsü'l-guzât*, 8a-9b.

⁶² *Enîsü'l-guzât*, 9b-13a.

ve şöhretini artıracak Üngürus fethini anlatan bir eser yazmakla olabileceğini belirtir. Bu bölüm zaman zaman yazarın kendiyle muhasebesini de ihtiva etmektedir.

“*Kasîde-i musammat*”⁶³ kısmı padişahı öven ve tarihî bilgi içermeyen bir bölümdür.

“*Der-azm kerden-i hazret-i pâdişâh-ı hilâfet-penâh be-ğazâ-yı Üngürus hullidet hilâfetuhu*”⁶⁴ başlığıyla padişahın hükmü altında bulunan diyarlardan ve onların başına atanan beylerbeyilerinden bahseder ki bu da aslında eserin övgü kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde özet olarak padişahın emri altında bulunan emirlerine beylerine savaş için yanına çağırıldığı ifade edilir.

“*Der-resîden-i ahkâm-ı mülûk ü selâtîn-râ ve azm kerden-i îşân be-âstân-ı şâh-ı cihân hullidet hilâfetuhu*”⁶⁵ başlığı altında da padişahın yüce dergahına emirlerin ve beylerin geldiği ve ordunun ihtişamla toplandığı ifade edilir.

“*Der-beyân-ı irsâl-i hükm-i şerîf be-kırâl-ı Üngürus ve da‘vet-i û be-İslâm*”⁶⁶ başlığı altında şair padişah ağzından Üngürus kralını tehdit etmektedir.

“*Der-beyân-ı resîden-i hükm-i pâdişâh be-kırâl-ı Üngürus*”⁶⁷ başlığı altında da kralı dile getirerek kralın Tuna suyundan padişahın ordusunun geçemeyeceği ümidiyle ve şeytanın hileleriyle İslam askerine karşı koymak cesareti gösterdiğini anlatır.

“*Der-beyân-ı feth-i kal‘ahâ ki der-râh-ı şâh vâkı‘ şodeest kabl-i ceng-i kırâl*”⁶⁸ başlığı altında herhangi bir kale ismi verilmez. Düşmanın kalelerinin ihtişamından bahsedilerek kiminin kendi isteğiyle teslim olduğu kimisinin de İslam askeri tarafından fethedildiği anlatılır.

“*Der-beyân-ı sıfat-ı leşker-i düşmen ve ittifâk-ı îşân*”⁶⁹ başlığı altında düşman askerinin gücü ve kuvvetinden bahsedildikten sonra içtikleri şarap ile kendilerinden geçtiklerinden söz edilir.

⁶³ *Enisü'l-guzât*, 13a-15a.

⁶⁴ *Enisü'l-guzât*, 15a.

⁶⁵ *Enisü'l-guzât*, 16a.

⁶⁶ *Enisü'l-guzât*, 17a.

⁶⁷ *Enisü'l-guzât*, 18a.

⁶⁸ *Enisü'l-guzât*, 20b.

⁶⁹ *Enisü'l-guzât*, 22b.

“Der-beyân-ı âgâh şoden-i leşker-i İslâm ez-haylet-i leşker-i kâfir bâ-şurb-ı hamr ve bâ-mest şoden ez-hamr ve arz kerden-i îşân an haylet-râ be-hazret-i düstûr-ı a‘zam-ı vezîr-i mufahham İbrâhîm Paşa”⁷⁰ başlığı altında düşmanın bir önceki başlık altında anlatılan durumunun İslam askeri tarafından öğrenilmesinden ve İbrahim Paşa’ya bildirilmesinden bahsedilmiştir.

“*Der-beyân-ı nasihat kerden-i hazret-i İbrahim Paşa leşker-i İslâm-râ*”⁷¹ başlığı altında İbrahim Paşa ağzından askerlerin şehitlik ve savaş için cesaretlendirilmesi anlatılır.

“*Matla‘-ı dâstân-ı ceng bâ-kırâl*”⁷² başlığı altında ordunun münasip bir yere konması ve bu esnada İslam ordusunu gaflet halindeyken yenilgiye uğratmak için kralın ani bir baskın yapması söz konusu edilmiştir.

“Der-beyân-ı nazar kerden-i pâdişâh-ı âdil ber-leşker-i düşmen benazar-ı inâyet ü rahm”⁷³; “Der-emr kerden-i pâdişâh-ı hilâfet-penâh be-mîr-i mîrân-ı hazret-i İbrâhîm ki kırâl-râ mukâbele koned”⁷⁴ başlıkları altında kralın İslâm ordusunun merkezine saldırmak gibi cahilane bir teşebbüste bulunduğu ve düşman askerinin yüce vezirin, Anadolu ve Rumeli askerlerinin gayretleri sayesinde kahroldukları anlatılır.

“*Der-beyân-ı firâr-ı kırâl ez-heybet-i hazret-i sultân hullidet hilâfetuhu*”⁷⁵ başlığı altında kralın korkuyla savaş meydanından Çeh iline kaçmak istemesi ancak kılıç darbesi bile almadan şahın büyüklüğünün korkusundan hayret denizinde boğulduğu ya da heybetinden ödünün patladığı ve öldüğü ifade edilir. *Tokuz yüz otuz ikiyidi hicret / Kırâl-ı Üngürus’e erdi nikbet*⁷⁶ beytiyle kralın ölüm tarihi verilir.

Bu bölümlerden sonra iki tanesi padişah için, diğeri de İbrahim Paşa için yazılmış üç kaside⁷⁷ bulunmaktadır ki tarihî bilgi içermemektedirler.

⁷⁰ *Enisü'l-guzât*, 24a.

⁷¹ *Enisü'l-guzât*, 24b.

⁷² *Enisü'l-guzât*, 25b.

⁷³ *Enisü'l-guzât*, 27b.

⁷⁴ *Enisü'l-guzât*, 28b.

⁷⁵ *Enisü'l-guzât*, 35a.

⁷⁶ *Enisü'l-guzât*, 38a.

⁷⁷ *Enisü'l-guzât*, 38a-43b.

“*Beyân-ı nüzü'l kerden-i pâdişâh ba'd ez-tamâm-ı muhârebe der-cây-ı muhârebe*”⁷⁸ başlığı altında İslam askerlerinin elde ettiği ganimetin bolluğundan bahsedilir.

“*Der-beyân-ı defîne kerden-i âlât-ı ceng hâk-ı eskâl ki kâbil-i ihrâk bâşed*”⁷⁹ başlığı altında düşmanın hisarlarına geri taşıma ihtimali olan savaş aletlerinin toprak altına gömüldüğünden ya da yakıldığından bahsedilmektedir.

“*Der-beyân-ı azm kerden-i pâdişâh ber-kal'a-i Budun ki taht-ı kırâl bûd*”⁸⁰ başlığı altında padişahın Tuna suyu kenarında olan Budun'a hareketi ve burada bulunan sarayın güzellikleri medhedilmekte ve yıllardır padişahın gelişini beklediği anlatılmaktadır.

“*Der-beyân-ı nasb kerden-i emîr ber-taht-ı Budun*”⁸¹ başlığı altında Erdel beyine Budun hakimiyetinin kendisine verilmesi ile ilgili hüküm-i şerif gönderildiği belirtilir.

“*Der-beyân-ı resîden-i hüküm-i pâdişâh-ı âlem-penâh be-Erdel*”⁸² başlığı altında Erdel⁸³ beyinin padişahın mektubunu alınca duyduğu mutluluğu, gönderilen elçiyi hediyelere boğduğu, Budun'dan ayrılmadan padişahın eteğini öpmek için yola çıktığı ancak yetişemeyip çok mahzun olduğu anlatılır.

“*Rücû' ber-kıssa-i âmeden-i hazret-i pâdişâh-ı âlem-penâh hullidet hilâfetuhu*”⁸⁴ başlığı altında, padişahın menziller aşarak İstanbul'a yöneldiği ifade edilir, bundan sonra da İstanbul için bir medhiye yazılır.

“*Der-beyân-ı kudûm-ı şâh-ı âlem-ı mefhar-ı benî-âdem hullidet hilâfetuhu*”⁸⁵ başlığı altında padişahın İstanbul'a geri dönmesiyle herkesin mutlu olduğundan bahsedilir. Bu bölümden sonra yazar padişahın gelişi için tekrar kasîde yazmıştır. 55a'ya kadar devam eden kasîdeden sonra hatîmeye geçi-

⁷⁸ *Enisü'l-guzât*, 43b.

⁷⁹ *Enisü'l-guzât*, 44a.

⁸⁰ *Enisü'l-guzât*, 45b.

⁸¹ *Enisü'l-guzât*, 48a.

⁸² *Enisü'l-guzât*, 48b.

⁸³ Futûhî “*Vardı bir ulu beg adı Erdel*” (*Enisü'l-Guzât*, 48a) diyerek burada Erdel ismini Zapolya yani Yanoş için kullanmaktadır.

⁸⁴ *Enisü'l-guzât*, 50b.

⁸⁵ *Enisü'l-guzât*, 52.

lir. Burada da Futûhî eserini övdükten sonra hadisler ışığında Allah yolunda cihadın ve şehitliğin önemini anlatan beyitlerle eserini tamamlar.⁸⁶

Değerlendirme

Yukarıda özet olarak muhtevalarını verdiğimiz iki eser manzum yazılmaları ve savaşı Farsça başlıklar altında aşama aşama anlatmaları açısından birbirine benzemektedir. Her iki müellif de olayları yorumlama yoluna gitmeden düz bir şekilde sırasına göre anlatmıştır. Ayrıca eserlerdeki ifadelerinden her ikisinin detaya girmeden, hızlı ve çabuk bir şekilde eserlerini bitirme gibi bir meyillerinin olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷ Bu durum yazarların savaşı bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak gibi bir kaygılarının olmadığını düşündürmektedir. Onların asıl amacı padişahın kısa süre önce gerçekleştirdiği zaferini tebrik etmektir. Bunu da padişahın yaptığı seferin büyüklüğünü, ne derece önemli bir zafer olduğunu anlatarak gerçekleştirmeye çalışırlar. Bahârî bunu padişahın zaferini Yavuz'un Mısır ve daha önceki padişahların zaferleriyle karşılaştıran aşağıdaki gibi beyitleriyle gerçekleştirmeye çalışır.

*Taht-ı Tebrîz'e Selîm olduysa şâh
Bu Süleymân Üngürus'a buldı râh*

*Bunca bir feth ü gazâ olmuş degül
Bu fütûhî şâhlar bulmuş degül⁸⁸*

⁸⁶ *Enîsü'l-guzât*, 55a-58b.

⁸⁷ Muttavvel kılma lîkin muhtasar kıl
Dehân-ı gül-ruhân-veş pür güher kıl
Şular kim sözleri dürr ü güherdür
Demişler muhtasar matbu'-ı terdür, *Enîsü'l-guzât*, 10b,11a.
Kıssa-ı çarhı niçe tatvîl idem
Muhtasarî sözi_işi ta'cîl idem
Kıssa-ı cengin anuñ şerh eyleyem
Cür'etinden biñde birin söyleyem
Ben hikâyet yazmadum tafsîl ile
Bir du'âdur okudum ta'cîl ile, Metin, 3a, 3b, 15a (b. 35, 49, 268).

⁸⁸ Metin, 3b,4a (b. 46, 53).

Futûhî ise eserin genelinde seferin ve zaferin büyüklüğü hakkında beyitler yazmasının yanı sıra zafer ve fetih redifli yazdığı kasîdelerle de bu zaferin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁹ Bu açıdan aslında bu fetih-nâmeler padişahın zaferini kutlamak için ona sunulan birer hediye olarak düşünülebilir. Fetih-nâmelerdeki diğer bir amacın olayların kısa bir panoromasını çizerek fethi ilan edip, bunun sevincini herkesle paylaşmak olduğu düşünülebilir. Eserin bizzat padişaha ya da devlet büyüklerinden birisine sunulması durumunda ihsana nail olma duygusu da ayrı bir amaçtır.⁹⁰ Yine her iki yazar padişah ve zafer için olduğu gibi İbrahim Paşa hakkında da övgü dolu beyitler yazmışlardır. Bu övgüler Bahârî’de yeri geldikçe aralarda yapılırken Futûhî bununla birlikte İbrahim Paşa için mehdiye özelliği taşıyan bir kasîde kaleme almıştır.⁹¹

Amaç ve yöntem bakımından benzerlik gösteren eserler, yukarıda verilen özetlerin sadece başlıklarına bakıldığında bile anlaşılacağı gibi, verdikleri malumat açısından neredeyse hiçbir ortak noktaya sahip değildir. İki-side Mohaç Savaşı’na dair yazılmalarına rağmen savaşı çok farklı açılardan anlatmaktadırlar. Bu durum yazarların savaş esnasında farklı yerlerde bulunmalarına bağlanabilir. Nitekim Bahârî’nin haber bekleyen Müslümanlara ve bunlar için Korkud adlı çavuşun gönderildiğine işaret etmesinden ve

*Bu Budun’un şehri ahunduğı dem
Bu kasîdeyi okurdum bî-alem⁹²*

⁸⁹ *Enisü’l-guzât*, 38b-42a.

⁹⁰ Kabûl-ı şâhdan ger ere şâdî
Ola her beytüme Cibrîl hâdî
Gel ey dil ko niyâz u arz-ı hâli
Degüldür bu vilâyet arz-ı hâli
Ne ise kadrünjî ederler izhâr
Gel Allâh’ı severseñ etme iksâr, *Enisü’l-guzât*, 52b.
Mûra meyl itmiş Süleymân añladum
Ben de mûram kudretümce söyledüm
Yirde gendüm dânesine kâyilem
Sanma çarhuñ hırmanına mâyilem
Halk-ı âlem üstine hakdur sehî
Cân viren tanrı virür etmek dahı, Metin, 15b-16a (b. 272, 274, 279).

⁹¹ *Enisü’l-guzât*, 42a-43a.

⁹² Metin, 12a (b. 225).

*Âdem oğhyam sekiz cennet benim
Gendüm için terk idindüm meskenüm*⁹³

gibi beyitlerinden bu esnada seferde olduğu anlaşılmaktadır. Bahârî eserinin hiçbir yerinde haber bekleyen bir kişi imajı çizmez. O daha çok fetih haberini ulaştırma pozisyonunda gözükmetedir. Futûhî'nin ise,

*Yolda kalmışdı mübeşşir gözlemekden gözlerüm
Hâtif-i gaybî bu beyti okıdı büşrâ-yı feth*

*Gussadan hâlüm harâb olmuşdı gelmezdi haber
Cân kulagına erişdüirdi bu beyti bâd-ı feth*⁹⁴

gibi beyitlerinden bu sırada İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. Buradan Bahârî'nin verdiği bilgilerin bizzat gözlemlerine, Futûhî'nin ise râvilelere dayandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁹⁵ Bu durumu eserde verilen bilgilerin nitelikleri de göstermektedir. Savaşı râvilerden işiten Futûhî'nin eseri savaş hakkında, padişahın ordusunu toplaması, padişahın Üngürus'a yönelmesi, düşman askerinin içki içerek kendilerinden geçmesi, İbrahim Paşa'nın orduya nasihat etmesi gibi daha genel bilgiler ihtiva eder. Mesela yazar padişahın yol üzerinde bulunan kaleleri fethettiğinden bahseder ama herhangi bir kale ismi zikretmez. Hatta eser Mohaç savaşı hakkında olmasına karşın Mohaç'ın ismi dahi eserde geçmemektedir. Buna karşılık Bahârî, padişahın seher vaktinde orduya ihsanlarda bulunması, bir ay içinde sefer hazırlıklarının tamamlanması, Dırava suyuna ulaşıldığında ordunun suya dalması, düşman ordusundaki sipahi, top arabasının sayısı, zafer sonunda padişahın İbrahim Paşa'nın başına altın otaga takması, kazanılan zaferi müjde bekleyen Müslümanlara ulaştırmak için Korkud adlı çavuşun beşaretnâme ile gönderilmesi gibi detaya inen bilgiler verir.

Bahârî eserini sade bir üslupla akıcı bir dille kaleme almıştır. Futûhî ise daha ağdalı bir dille ve uzun ifadelerle yazmıştır. Ayrıca yukarıda başlıklar altında muhtevası hakkında verdiğimiz kısımdan da anlaşılacağı gibi Hüseyin Çelebi'nin eserinin mehdiye kısmı Bahârî'ye göre çok daha ağır

⁹³ Metin, 16a (b. 282).

⁹⁴ *Enîsü'l-guzât*, 42a, 42b.

⁹⁵ Rivâyetdür ki bir akıncı gördi

Olup mahzûn elin dizine urdı, *Enîsü'l-guzât*, 35a.

basmaktadır. Zaten eserin üçte ikisini padişah ve İbrahim Paşa için yazılmış olan ve tarihî bilgi ihtiva etmeyip mehdiye özelliği taşıyan kasideler oluşturmaktadır. Bahârî'de ise övgüden ziyade olayların tasvirine ağırlık verilmiştir. Bu durum yine iki yazarın savaş esnasındaki pozisyonlarının farklılığından kaynaklanabilir. Zîrâ Futûhî her fırsatta padişahın yokluğunda dünyanın ne kadar anlamsız olduğu, haber beklemekten gözlerinin yollarda kaldığını belirtir.

Sonuç olarak, Mohaç Savaşı ve Budin fethine dair yazılmış olan iki fetih-nâme, amaç, olayların aktarılma şekli ve yöntem bakımından birbirine benzemektedir. Ancak içerik açısından iki eser birbirinden çok farklıdır. Bahârî olayları savaşta bulunan birinin gözünden, Futûhî ise müjde için haber bekleyen birinin gözünden aktarmaktadır. Bu açıdan iki eserin birbirini tamamlar mahiyette olduğu düşünülebilir. Her ne kadar tarihî olayları bütün detaylarıyla anlatmasalar da savaştan kısa bir süre sonra yazılmaları, özellikle Bahârî'nin eserindeki bilgiler bizzat yazarın gözlemlerine dayanması bakımından önemlidir. Bu sebeple bu fetih-nâmeler Kanuni Sultan Süleyman dönemi, özellikle Mohaç Savaşı ve Budin'in fethi yazılırken göz ardı edilmemesi gereken kaynaklardır.

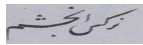
1 b] Fetih-nâme-i Gazâ-yı Üngürüs

(Fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

- 1 Evvel Allâh ismiyle ey hümâm
Başlayayum bir kitâb-ı hoş-kelâm
- 2 Tutayum hengâmile hengâmeyi
Okuyayum bu kıyâmet-nâmeyi
- 3 Her ki bu hemgâme bahsin dinleye
Ma'rekesinden kıyâmet inleye
- 4 Kelle-i arşdan görinsün yıldızum
Gelle-i insâna mağz olsun sözüm
- 5 Göz kulağ olsun kevâkib dinlesün
Söz ü sâzından felekler inlesün
- 6 Nergis encüm⁹⁶ bâğ u gülşendür felek
Bu temâşâyile hayrândur melek
- 7 Bu makâma kudsîler urur semâ'
Kıl teferrüc ey şeh-i âlem-mutâ'
- 8 Şarka garba bu kıyâmet-nâmedür
Rûm'a düşse n'ola meyli Şâm'adur

[2a]

- 9 Mustafâ'nuñ âline ashâbına
Rahmet okur ehline ahbâbına
- 10 Âl-i Osmân [u] süvârân-ı gazâ
Munkatı' olmaya tâ yevmü'l-cezâ
- 11 Ben Bahârî'yem gülistândur yirüm
Andelîbem tâze bostândur yirüm
- 12 Zâğı bâğlardan uçurdum öteyüm
Bülbülem sanmañ ki gülden öteyüm
- 13 Diñle beyitler ki bünyâd eyledüm
Şehr vîrândur ki âbâd eyledüm

⁹⁶ Nergis encüm:

- 14 Söylemiş üstâdlar sözi ezel
Gerçi kılmış müşkil-i ma'nâyı hal
- 15 Şehr-i köhne çok velîkin nev gerek
Neylerüz vîrânı ma'mûr ev gerek
- 16 Köhne-ise devr-i zamân-ıla şâh
Leşkeri yıldız olursa kendü mâh
- 17 Perri dahı tâlî' olur gün gibi
Mahv ider devrini anun dün gibi
- 18 Yilde nergisler gözin açar bahâr
Tâze güller gûşına söyler hezâr
- 19 Bir gül için yarımaz bostâna yaz
Eylemez bir gönçaya bülbül niyâz

[2b]

- 20 Çünkü böyle oldı resm-i kâyinât
Yazılır her şâha bir yeñi berât
- 21 Ben dahı bir nüsha-i nev yazayın
Ma'nâ mührin taşa muhkem kazayın
- 22 Sözlerüm erbâb-ı akla kût ola
Her biri bir dâne-i yâkût ola
- 23 Hoş dem eyler hâtır-ı gam-gîni bu
Sûretâ anberdür ammâ misk bu
- 24 Sûret-i havz-ı latîf-i cûy-ı cân
Bu kitâb içindedür ma'nâ revân
- 25 Bûy-ı ma'nâ bu kitâb içindedür
Nâf-ı âhû Çîn ile Mâçîn'dedür
- 26 Ehl-i sevdâdur sabâ kokusına
K'armağan ilte Hıtây âhûsına
- 27 Rûm'a Çîn'den çok gelüpdür misk-i ter
Şimdi Rûm'dan Çîn'e gitsün bu haber

Matla'-ı Dâstân

- 28 Gel berü ey murğ-ı âh u zâr-ı aşk
Nağme-sâz ol kim güle gülzâr-ı aşk
- 29 Tûtî-i gûyâyı ki sâz eylegil
Mısr-ı kandistâna pervâz eylegil

[3a]

- 30 Çün açıldı gonca-i bâğ-ı murâd
Söyle bülbüller gibi tahsîn-bâd
- 31 Cânuña mihr [ü] vefâyı istegil
Gönlüne sıdk ü safâyı istegil
- 32 Dilde koyma lâle-veş dâğ-ı ğamı
Bâde ile hoş geçür devr [ü] demi
- 33 Çizginüp dün gün felekdür devr ider
Kimine mihr ü kimine cevri ider
- 34 Ağlama devr-i felekden ârif ol
Hokka-bâz-ı ma'rekedür bak gül
- 35 Kıssa-ı çarhı niçe tatvîl idem
Muhtasar⁹⁷ sözi işi ta'cîl idem
- 36 Böyle buyurmuş durur ma'nâyı pîr
Ârif oldur kim kıla yüz sözi bir
- 37 Çan ki heykeldür deve boğazına
Çiñradukça kulağ urma sâzına
- 38 Ma'nâlu sözler kim olur muhtasar
Nüşa-i âdemdür efdal mu'teber
- 39 Nüşa-i âdem olur söz efdali
Bârı baş ağırdur üstür heykeli
- 40 Ne uzadalum sözi az idelüm
Kıssa-ı hakanı âgâz idelüm

[3b]

- 41 Niçe kim devr ide çarh ey dostân
Âlem içre okına bu dâstân
- 42 Şol ki âlemde Süleymân Hân'dur
Kâyinâta ser-te-ser hakandur
- 43 Sâye bân eflâk aña âlem alem
Tahtgâhı kulle-i Kâf-ı kadem
- 44 Âl-i Osmân'dan Süleymân-ı cihân
Geldi kim buldı şeref devr-i zamân

⁹⁷ muhtasar : muhtasarî (metin)

- 45 Hân Süleymân ibn Hân Sultân Selîm
Çarh anuñ heybetindendür sakîm
- 46 Taht-ı Tebrîz'e Selîm olduysa şâh
Bu Süleymân Üngürus'a buldı râh
- 47 Hind ü Sind ü kişver-i Fûrs ü Irâk
Mısr u Şâm anuñ durur yakın ırak
- 48 İsm-i İskender ki Zülkarneyn'dür
Bu Süleymân sözi hadra'l-ayndur(?)
- 49 Kıssa-ı cengin anuñ şerh eyleyem
Cür'etinden biñde birin söyleyem
- 50 Hoş kerâmetdür kim ol şâha müdâm
Âlet-i ceng ü gâzâsı subh u şâm
- 51 Kâfiristân üzre kurulmuş durur
Heybetiyle berk ü ra'd olmuş durur

[4a]

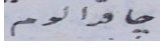
- 52 Ol hafiz-i şehri-i şer' İslâm'a sed
Gerçi kılmışdı gâzâ-yı bî-aded
- 53 Bunca bir feth ü gâzâ olmuş degül
Bu fütûhı şâhlar bulmuş degül
- 54 Ol zamân kim şâha râm oldu Rodos
Kaldı havf içre kırâl-ı Üngürus
- 55 Korkar-ıdı ol kırâl-ı tîre-kîş
Kim vararak kendüye tutula iş
- 56 Beglerini dirdi dîvânına ol
Meşveret meydânına iletirdi yol
- 57 Didi begler gâfil olmañ bu zamân
Bizedür şimden girü nevbet hemân
- 58 Fikr-i fâsidden görindi begleri
Didiler dirmek gerekdür leşkeri
- 59 Kim bize dahı kılur bir gün hücum
Yağdurur başumuza oddan nücüm
- 60 Cem' olup Efreng-ile Kıbrıs [u] Rûs
Didiler kim ey kırâl-ı Üngürus

- 61 Kal'a-ı Rodos'ı andan dilerüz
Virse il virmese isyân eylerüz
- 62 Çün şeh-i sâlâr-ı bü'l-feth-i zafer
Aldı kırâl ittifâkından haber

[4b]

- 63 Ehl-i küfrün anladı cem'iyetin
Yanına dirdi Muhammed ümmetin

Nevâziş nümûden-i şâh-ı gâzî leşker-i İslâm-râ

- 64 Şâh-ı İslâm-ı Süleymân-ı cihân
Bu haberden cûşa geldi nâ-gehân
- 65 Haykırıp hey didi bir kez kıldı cûş
Na'rahâ ya[n]ında ra'd oldu hamûş
- 66 Mu'cizât-ı Mustafâdan idi hey
 tâc-ı kırâl üzre kay
- 67 Bu Süleymân Şâh'a mahrem ey ulu
Bir sa'âdet ehli vardur bahtlu
- 68 A'zam Âsaf ismi İbrâhîm'dür
Bu Felâtun'dur Ferîdûn kim dur[ur]
- 69 Eye âyîni düzer kânûn henüz (?)
Çarh urar dem-sâzıdur gerdûn henüz
- 70 Âl-i Osmân âsitânına sehî
Gelmemişdür misli anuñ bir dahı
- 71 Şâh-ı Rûm'a ol vezîr-a'zam durur
Dikkat-ile derk ile a'lem durur
- 72 Hüsn-i tedbir-ile ol sâhib-vukûf
Yûsuf idi bu degüldi feylesof

[5a]

- 73 Añı buyurdu hemândem pâdişâh
Hazneler dağıt döse hayl-i sipâh
- 74 Bahr-ı ummânüm temevvüc eylesün
Mevcine âlem teferruh eylesün

- 75 Bir küre kaynat ki âteş ola pür
Mahv ola düşse ana tağ demür
- 76 Şâh fermânı ile ey nâm-dâr
Hazneler açıldı pürden ez-şümâr
- 77 Bahşiş oldı askere vakt-i seher
Akçe encüm şu'le-i şems idi zer
- 78 Añladı Âsaf Süleymân'uß sözün
Düzdi âyîn ile ayuñ yıldızın⁹⁸
- 79 Bu Süleymân-ı ebü'l-feth-i zafer
Bildiler Üngürus'a eyler sefer
- 80 Şâh eşiginde çalındı sâz-ı ceng
Mest-i medhûş oldı Zühre çarh deng
- 81 Bir düğündür kim tutıldı merdlere
Bu düğün mâtem durur nâmerdlere
- 82 Havf-ı aklı terk idüp merdâneler
Oldılar bî-pâ vü per dîvâneler
- 83 Na'ra-i ra'd-ı bülend-âvâz ile
Çarh urup oynadılar bu sâz ile

[5b]

- 84 Gündizün anca kim iderlerdi cüş
Düşde_olurlardı adû cengine dûş
- 85 Yat [u] yarağ itdiler bir ay tamâm
Kalmadı hiç nesne eksük ve's-selâm
- 86 Çün tamâm oldı her âyîn-i yarağ
Başladı deprenmege pûlâd dâğ
- 87 Kûs-ı harbîler çalındı her taraf
Çıkdılar meydâna asker saf-be-saf

Arz-ı asâkir-i nusret-şi'âr

- 88 Bir seher kim pehlivân-ı şark u ğarb
Tutdı hûn-rîz olmağa âlât-ı harb

⁹⁸ yıldızın: yulduzın (metin)

- 89 Kırmızı kalkan getürdi çignine
Nîl-gûn zer-beft giydi egnine
- 90 Saru atlasdan idindi zîveri
Sîm eline aldı zerrîn şeşperi
- 91 Şâh-ı Hind idi gök atına süvâr
Kara gerdûn gâv idi der-kenâr⁹⁹
- 92 Tîğ-ı Hindû ile subh-ı tîz-dest
Zengibâr iklimini itmişdi pest
- 93 Bu hümâ-yı devlet-i dârâ ile
Göge uçdı altun otağa ile

[6a]

- 94 Toğdı maşrık kulesinden âfitâb
Toldı âlem şu'le ref' itdi hicâb
- 95 Nev-bahâr eyyâmı idi rûzgâr
Nağme-sâz idi güle karşı hezâr
- 96 Askerüñ vaz'ında idi bâğlar
Şu'le-i şemşîr idi ırmağlar
- 97 Su akıncı oldı cân u baş-ıla
Cevşenin giydi dögüşdi taş-ıla
- 98 Düzdi sûsen bergini tîğ u teber
Gülşen üzre tutdı her gül bir siper
- 99 Mîğler savurdu tîğ-ı sûsene
Goncadan yağdurdı peykân gülşene
- 100 Lâleler dağ ile güller bâğ ile
Cenge bel bağladılar ırmağ-ıla
- 101 Subh-dem arz itdi âsaf askeri
Açdı gûyâ gülşen-i tâze teri
- 102 Servler bigi sünüler ser-firâz
Elde cân almağışun eyler niyâz
- 103 Pehlivânlar na'ra-i yâ Hû ile
Câm-ı çarhı çekdiler bir hûy ile

⁹⁹ Mısra'ın vezni problemlidir.

104 Lu‘b-ıla ay gibi başdan aşdılar
Oynaş idüp ol günü oynaşdılar

[6b]

105 Eylemişler çarhı Dâvûdî zırhı
Halka-ber-halka_ idi yıldızlar girih

106 Giydilerdi câme-i zerrîn-benek
Yıldız ile sanki yirde nüh felek¹⁰⁰

107 Cem‘ idi âyinle ol kevn [ü] nücûm
Âsumân idi der-i sultân-ı Rûm

108 Cengiçün cümle zırh-pûş idiler
Cûş-ı meydânında medhûş idiler

109 Gülşenin şeh kim temâşâ eyledi
Hurrem oldu âferînler söyledi

110 İbrehîm Paşa idi a‘zam vezîr
Bu der-i devletde idi dest-gîr

111 Didi aña şâh kim ey zü-fünûn
Vey Felâtûn-ı Ferîdûn-ı füsûn

112 Âsitân-ı devletümde dâyim ol
Rây-ı dârâ ile devre kâyim ol

113 Makdemü‘l-hayr ol kapumda subh u şâm
Maksad-ı maksûd-bahş-ı hâss u âm

114 Reng-i elvân-ıla nakş-ı Çîn ile
Bizedük Rûm illerüñ âyîn ile

Teveccüh-i râyât-ı sultânî be-kurâ-i Üngürus

[7a]

115 Kulle-i Kâf üzre gün kim subh-dem
Âleme göstermege dikdi alem

116 Şâha altun başlu sancakdur güneş
Kim tulû‘ından gider zulmânî ğış

117 Nûr-ı Ahmed’dür Süleymân üzre gün
Sûre-i “ve ş-şems” hakkıçun bu gün¹⁰¹

¹⁰⁰ nüh: yedi

- 118 Şu'le-i gün düşdi çün ser-tâ-serâ
Sarugeldi çarh basmaz yire pâ
- 119 Tizliki[l]e germ-i hink-i âfitâb
Şâh ile ğarb iline kıldı şitâb
- 120 Tahtgâhından Süleymân-ı zamân
Çün nihâyet ğarbına oldu revân
- 121 Maşrıkından şehr-i İslambol'uñ ol
Gün gibi tutdı diyâr-ı ğarba yol
- 122 Üngürus kırâlına azm eyledi
Çekdi leşker niyyet-i rezm eyledi
- 123 Ay çeker burc-ı esedden pençeler
Şeb siyeh-gûşa ider işkenceler
- 124 Ya'nî devrinde felek her yıldızı
Şöyle bîdâr itdi kim yummaz gözi
- 125 Askerüñ el-kıssa yıldızlar sıfat
Gözlerinden çıkdı uyku âkıbet

[7b]

- 126 Durmasun diñlenmesün çarh dün [ü] gün
Pâspân olsun bu şâha ay [ü] gün
- 127 Pâdişâ bindi semend-i sür'ate
Varmaga gâyet mahall-i rihlete
- 128 Bağladılar bu hevâya bâl ü per
Niçe aylar itdiler seyr ü sefer
- 129 Şâhin-i İslâmlar bâl açdılar
Kâfiristân sedlerinden geçdiler
- 130 Her ferişte oldu bir peyk-i perî
Bâd-ı perrân-veş giderdi ileri
- 131 Asker-i cûşân kûh-ı Elbürz idi
Tîğ-ı uryân ellerinde gürz idi
- 132 İrdiler asker Dırava suyına
Bakdılar heybetle reng-i rûyına

¹⁰¹ Kur'an, Şems (91) 1.

- 133 Bu nazardan şöyle kim kaçdı o su
Kalkmak isterken yine düşerdi o
- 134 Girdiler ol suya cândan geçdiler
Pâk erenler bundan andan geçdiler
- 135 Şâh irişdi Üngürus'ün iline
Viridi anı bahr-ı asker seyline
- 136 Üngürus ser-haddi idi hem o yir
Kal'alar var idi gök gibi ne yir

[8a]

- 137 Adları Anluğ idi çün anlaruñ
Sedd-i sa'bı idi bî-îmânlaruñ
- 138 Yan virürdi alçağına tîz ü hoş
Uçmaz idi yücesine hiç kuş
- 139 İçlerine düşmemiş gün şu'lesi
Degmemiş taşına îmân lem'ası
- 140 Burçları vardur bülend eflâk-veş
Üstlerinden geçmemiş hergiz güneş
- 141 On hisâr idi ol Anluğ nâm yir
Eylemişdi burçları eflâka yir
- 142 İbrehîm Paşa'ya hakan-ı cihân
Didi gel iy Âsaf-ı devr-i zamân
- 143 Şimdi bu kal'alar oldı düşmenüm
Üstine var feth için himmet benüm
- 144 Zarbezenler kur hevâ-yi tob-ı ceng
Başlarına yüceden yağdur[a] seng
- 145 Asker al ol yaña turma gidegör
İbtidâ-yı cengdür feth idegör
- 146 Şeşidür kara kırâluñ nerdânı
Salduk alursañ ol andan ferdini
- 147 Anı uğur tatalum iy nîk-baht
Feth olursa eyledüñ eflâkı taht

[8b]

- 148 Seyl-i deryâmı yönelt andan yaña
Ol siyeh-rûlar görüp kalsun taña

- 149 Âsaf itdi emr-i şâh ile hurûş
Eyledi bir seyl-i deryâ ile cûş
- 150 Akdı ol kal'alara karşı bu seyl
Bahr-ı ummândur boşandı meyl meyl
- 151 Katre su deñlü görindi her hisâr
Anca kim bürüdi bahr-i bî-şümâr
- 152 Kal'alar ol asker içre bî-şitâb
Kaldılar bahr ortasında çün habâb
- 153 İtdiler merdâne toplar darbzen
Anca kim ehl-i hisâr olmuşdı zen
- 154 Âteş-efşân båd-ı top ile tozu
Başlarına dökdi gökden yıldızı
- 155 Himmet-i şâh-ıla himmetlü vezîr
İzz ü kurb-ıla sa'âdetlü vezîr
- 156 Bilmezem ol kal'alara n'eyledi
Hoş-fesâne tuhfe efsûn eyledi
- 157 Dögdi kimin top-ı nerre-fil ile
Yine kimiñ ohşadı hoş-dîl ile
- 158 Berķ [u] ra'd ile kimini kıldı râm
Pend ü bend-ile kimine saldı dâm

[9a]

- 159 Aldı bu on kal'a-i Anluğ'ı ol
Pes Süleymân Şâh'a toğru tutdı yol
- 160 Şâd u hurrem bu fütûh ile meger
Öpdi şâhuñ destini Âsaf seher
- 161 Didi toğdı tıfl-ı devlet gün gibi
Kal'alar feth eyledüm gerdûn gibi
- 162 Eyledüñ ner bendeler sa'y-ı şitâb
Oldı sen şâh devletinden feth-i bâb
- 163 Destüñe geldi kilîd-i Üngürus
Ne kırâl makhûrdur Kıbrıs [u] Rûs
- 164 Şeh şecâ'at alkışın kıldı ziyâd
Âsaf-ı sâfa didi tahsîn båd

- 165 Egnine giydürdi nusret hil'atin
Kendüye hem-râh kıldı himmetin
- 166 Er gerek kim göstere dürlü hüner
Germ ola nerm-i zebânından hacir

Haber yâftên-i kırâl ez-âmeden-i leşger-i İslâm

- 167 Kal'a-i Anluğları kırâl-ı şûm
Çün işitdi nice aldı şâh-ı Rûm
- 168 Didi tîz aña mukâbil olayın
Seyl ise ben kûh-ı hâyil olayın
- [9b]
- 169 Karşulayın ideyin ceng ü savaş
Yâ alam kal'alarum virem ya baş
- 170 Bu hayâl-ile devşirdi beglerin¹⁰²
Hışm-ıla tiz itdi tîğ [u] hancerin
- 171 Niçe yüz biñ leşkeri ile kırâl
Cümle cevşen-pûş [u] âteş pür-celâl
- 172 Kûh u hâmûn idi hep âhen-libâs
İçmege bahrı iderler çarhı tâs
- 173 Dillerinden kunît itdi küfr-i kâf
Dâll-ı dîne urdılar lâf [u] güzâf
- 174 Askerûñ çoğluğına tayandılar
Küfre mağrûr oldılar inandılar
- 175 Tayy iderlerdi uyup menzilleri
Benlik ile iblîs idi dilleri
- 176 İki gün bir yirde oturmadılar
Göc-ber-göc itdiler turmadılar
- 177 Elli biñ idi tûfeng tutan yayan
Tabla encümleri atard[ı] nişân
- 178 On iki biñ top araba ile
Germ idiler oddan deryâ ile

¹⁰² Mısra'ın vezni problemlidir.

- 179 Hamle-i sür'atle şeytân askeri
Seyl ü âteşdür yöneldiler beri

[10a]

- 180 Kondılar âhır Mohac Sahrâsı'na
Talğalar düşdi bahır ortasına
- 181 Birbiri ile bulışdı karavul
İşidildi na'ra-i tavul dühül¹⁰³

Mukâbele şoden-i kırâl be-harb-ı leşker-i İslâm

- 182 Gün kılıc çıkardı kınından seher
Çarh aldı cignine çînî siper
- 183 Zîn-i zerrîn ile sürdi çarh atı
Çarhacı tavrında itdi sür'atı
- 184 Tâli' oldı kulle-i maşrıkdâ gün
Düşdi mağrib câhına rengî-i dün
- 185 Çün hevâyî topın atdı âfitâb
Yandı hep berk-i tüfeklerden şihâb
- 186 Şu'le-i şems ile toldı şark u garb
Kâf-tâ-Kâf oldı âlem dâr-ı harb
- 187 Tutdı dehri berk-i top-ı bî-şümâr
Sankim ol sahra idi tennûr-ı nâr
- 188 Nice biñ fil gibi toplar var-ıdı
Ejdehâ-peyker misâl-i mâr idi
- 189 Nerre-fillerdür ki toplar ceng ider
Bir koşına depmege âheng ider

[10b]

- 190 Topotı kîr ü kara katran-ıdı
Göge karşı dūd-ı bî-pâyân idi
- 191 Yağmur idi tiz tüfeng fındıkları
Arkurı yolda kor idi okları
- 192 Yir ü gök arası tolmuşdı buhâr
Bu arada ay ü gün kalmışdı zâr

¹⁰³ tavul dühül: tavul ü dühül (metin)

- 193 Anca kim top ü tüfekler atdılar
Berk ü düdü ra'da dek iletdiler
- 194 Seyl-i hûndan dehr idi hamrâ deñiz
Bağlamışdı berr [ü] bahr üzre beñiz
- 195 Tuna suyu üstine oldı savaş
Çün habâb idi erince bahra baş
- 196 Cûybârından kılıcların o gün
Neçe mağrib-i cihân tolmişdı hûn
- 197 Bezmini kurmışdı takdîr-i kazâ
Cümle cânlar aña virmişdi rızâ
- 198 Devr ecel sâkî kadeh şemşîr idi
Cür'asından nev-cüvânlar pîr idi
- 199 Mest idi diller şarâb-ı nâb ile
Ditrer idi hûş başdan hâb-ıla
- 200 Bezmi germ itdiler içdiler şarâb
Düşdiler her kûşeye mest ü ħarâb

[11a]

- 201 Telh mey dil bâdesinde kan idi
Ter meze bu bezme şîrîn cân idi
- 202 Birbiriyle itmediler mekr ü âl
Lâle idi ancak ol sahrâda al
- 203 Cümle merdân-ı şeh-i İslâmbol
Ehl-i küfr üzre yürüdi sađ u sol
- 204 Gâziler burcında toğdı âfitâb
Kaldı zulmetde kırâl-ı bî-savâb
- 205 Çün mezâr-ı Mustafâ'dan esdi bâd
Gâziler bu nusret ile oldı şâd
- 206 Na'ra-i gülbang-ı bâlâ ile çün
Zîr-i pâý itdiler anları o gün
- 207 Gâziler sür'at semendin depdiler
Bâd-ı pâý-ı çarhdan tîz çapdılar
- 208 Asker-i kırâl-ı şûmı basdılar
Tîğ ile başlar kesüp tîz asdılar

- 209 Döndi kandan bahra ol berr-i Mohac
Baş habâb idi aña yağısı saç
- 210 Kal'a yapdurdı şeh âdem başların
Sûret-i dem-beste itdi taşların
- 211 Yücelükde çarh ile dem-sâz idi
Bu dahı gerdûn-ı sûret-bâz idi

[11b]

- 212 Çetr-i hûnînler kurup hengâmede
Gün tonukmuşdı tumanî câmede
- 213 Derzi dükkânına dönmişdi zamân
Kırmızı biz idi kat kat âsumân
- 214 Germ idi bâzâr-ı üstâd-ı ezel
Derzi olmuşdı kazâ ile ecel
- 215 Gönder erşün igne ok sındı kılıç
Biz idi âdem tiz idi kesbiç¹⁰⁴
- 216 Kırdılar küfrün çerisin her taraf
Kaldı makhûr ol kırâl-ı bî-şeref
- 217 Kaçdı bî-sûr oldı kırâl-ı kabîh
Tâli' oldı gün gibi şâh-ı melîh
- 218 Çün basıldı asker-i kırâl-ı şûm
Azm-i göç itdi Budun'a şâh-ı Rûm
- 219 Tahtgâhı idi kırâluñ o şeh
Dehirî kırâla olmuş-ıdı dehr
- 220 Gice gündüz göç-ber-göç itdi şâh
Çün Budun'un şehrine eyledi râh
- 221 Gördi kim bir şeh-i âlî-üstüvâr
Güneşinden eylemiş eflâk zâr
- 222 Toptolı ol şeh içi bütler durur
Kanda baksañ hüsn-i sûretler durur

[12a]

- 223 Lâciverd kânı ise gerdûn-ı dûn
Kal'a-i zerrîn-şi'âr idi Budun

¹⁰⁴ Mısra'ın vezni problemlidir.

- 224 Âsumân-ı bî-sütündür kal'ası
Çarha direk olmuş-ıdı kulesi
- 225 Bu Budun'un şehri alunduğı dem
Bu kasıdeyi okurdum bî-elem

Kasıde

(*Mef'ûlü / fâ'ilâtün / mef'ûlü / fâ'ilâtün*)

Ey husrev-i zamâne sultân-ı Âl-i Osmân
Dâ'im tapuñla devlet kâ'im kapuñla devrân

Gelse sarâyuñ üzre devr itse çarh-ı a'zam
Bâd-ı salâbetünden berâber olur şitâbân¹⁰⁵

Şehr-i Budun'ı devrân-ı bî-sûr kılmak için¹⁰⁶
İtdür[d]i necm-i nahsı burc-ı kırâla kıran

Kapladı berk-i şemşîr âfâkı na'ra-i ra'd
Kara bulıda râkib olalı sen Süleymân

Yil gerçi kim Süleymân tahtın göge çıkardı
Deryâda âb üzere keştîlerün ferâvân

Bahrı yarıp Sikender kıldıysa kâr-ı müşkil
Sen tağ idüp türâbı yirde yürüdüñ âsân

Rodos kal'asıyla deyr-i Budun içinde
Âyineñ oldu aya mir'ât-ı dîn ü îmân

[12b]

Ol heft çarha hem-ser ser-kulle-i Budun'a
Bâd-ı kazâyıla uş kopardı top-ı tûfân

Sûr nefhasıyla begler bîdâr-ı tarr olıcak
Mahşer zelâziline bu fethe kala hayrân

Deccâl-ı cücene ger sed çekmeseydi tîguñ
Şer'-i Muhammedî de kalmazdı bârî erkân

A'lâ kim ola senden ey şâh-ı âsumân-taht
Ednâ kuluñdur[ur] cün iqlîm-i Mısr'a sultân

Berr ile bahr-ı âlem mahkûmuñ olmasun mı

¹⁰⁵ Mısrâ'ın vezni problemlidir.

¹⁰⁶ Mısrâ'ın vezni problemlidir.

Gök tahtgâhuñ oldu hurşîd mühr-i fermân
 Bir bende-i kemîneñ ey pâdişâh-ı âlem
 İklîm-i Hind ü Sind'i feth eyledi ne Kirmân
 Ditrettdi kûh-ı Kâf'ı eflâka saldı lerze
 Top u tüfek ü na'ra âfât-ı tîr bârân
 Şâhîn-vâr topuñ minkârı korkusından
 A'dâ-yı ser-nigûnlar murğ-ı hevâ-yı gerdân
 Her bir livâ-yı fethüñ yüz serv-i bâğ-ı sünnet
 Kim güldi sâyesinde şâd oldu her müsilmân
 Keştîlerüñ tutupdur bahrı hilâl-i heybet
 Her subh-dem anuñçün devr oldu kâse-i kan
 Nüşîrevân şâhâ adlûñ zamânesinde
 Bir gûr-ı zulmet içre kaldı çü merğ-i vîrân

[13a]

Evsâf-ı şâha yokdur koy ey Bahârî gâyet
 Deryâ-yı bî-girâna olmaz ki hadd ü pâyân
 Evrâd-ı subh-ı sâdık budur dilümde dâyim
 Kim âfitâb-ı ömri olsun cihânda tâbân
 Bünyâd-ı şer'-i Ahmed vardukca muhkem olsun
 Tâ sâ'at-i kıyâmet Yârab be-hakk-ı Kur'ân

Zafer yâften-i şâh-ı Rûm ve giriften-i taht-ı Budun

(Fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

- 226 Gâzî begler çün bu fethi gördiler
 Geldiler dîvâna karşı turdılar
- 227 Kal'a-i Rodos ile Kıbrıs [u] Rûs
 Didiler feth oldu taht-ı Üngürus
- 228 Ulu begler yire yüz urup o gün
 Kutlu olsun didiler feth-i Budun
- 229 Mîşe-i meydân-ı ceng arslanları
 Ol şecâ'at sûrînuñ merdânları
- 230 Söylediler cûş ile hayl ü haşem
 Şâh öñinde urdılar merdâne dem

- 231 Açdı ihsân kapuların şâh-ı dîn
Viridi ednâ bendesine şehr-i Çîn
- 232 İbrehîm Paşa'ya hakan-ı cihân
Didi iy a'zam vezîrüm her zamân

[13b]

- 233 Ey bu meydân-ı şecâ'atde dilîr
Bîşe-i İslâm'a bebr ü nerre-şîr
- 234 Subh-ı sıdk-ı nusretümsin her taraf
Gel zamân-ı devletümde bul şeref
- 235 Başına sokdı bir otağa-yı zer
Şu'lesinden mihr ü mâh alurdı fer
- 236 Bu dilâverlük otağası idi
Devleti vechinde tuğrasıydı
- 237 Murğ-ı zerrîn-per hevâ-yı âfitâb
Bu hümây ile olupdur kâm-yâb
- 238 Çün basıldığın kırâluñ bildiler
Cümle erbâb-ı Budun dirildiler
- 239 Aldılar miftâh-ı şehri ellere
Urdılar bu vech-ile yüz güllere
- 240 Dakdılar gerdenlerine tîz kefen
Şâha karşı geldiler bî-cân u ten
- 241 Kıldılar vâfir feza' ile figân
Didiler ey şâh-ı âlem el-emân
- 242 Ançe kim dürr itdiler hâka nisâr
Cevhere yok idi kıymet tâşa var
- 243 Bu güniden âfitâb-ı hâverî
Kara yire dökdi la'l-i ahmeri

[14a]

- 244 Bir aradan niçe yüz biñ ehl-i hâc
Dakdı boyunlarına tavk-ı harâc
- 245 Toprağa yüz sürdi ol ehl-i hatâ
İstediler şâhdan afv [u] atâ
- 246 Gördi şâh ol kavmi bu nev'a mutîc
Pes kerâmet kıldı vü oldı şefîc

- 247 Mâla kesdi cümle âzâd eyledi
Lutfiyıla anları şâd eyledi
- 248 Çünkü mansûr [u] muzaffer oldu şâh
Kıldı ba'de'l-feth azm-i tahtgâh
- 249 Kurt gibi gâziyân-ı nerre-şîr
Kelle kelle sürdi agnâm [u] esîr
- 250 Bir dilâver var-ıdı Korkud nâm
Şâh eşiginde olurdu subh u şâm
- 251 Hüdhd-i devr-i Süleymân Şâh idi
Şâhbâz-ı fî-sebîli'llâh idi
- 252 Asker içre o idi çavuş-ı çav
Andan ifşâ olunurdu söz ü sav
- 253 Yazdılar bu kıssa-i hengâmeyi
Aña virdiler beşâret-nâmeyi
- 254 Muntazır idi gam ile müslimîn
Zîr[a] kim eglenmiş-idi şâh-ı dîn

[14b]

- 255 Bu fütûhât-ıla Korkud nâm şîr
Şehr ü iller içre oldu dil-pezîr
- 256 İbtidâ ulağ-ıla ol şîr-i ner
Cümle etrâf[ın]a irgürdi haber
- 257 Şâyî' itdi Üngürus ahbârını
Âşîkârâ didi ceng esrârını
- 258 Ehl-i İslâm işidüp ey hoş-nihâd
Bu fütûhât-ıla oldılar çü şâd
- 259 Heşt cennet gibi bizendi cihân
Gül gibi güldi yine devr-i zamân
- 260 Okuyan begler beşâret-nâmeyi
Egnine giydürdi zerrîn câmeyi
- 261 Şehr kim Kostantiniyye adıdur
Âsumân sûrı zemîn bünyâdudur
- 262 Sûr-ı perçin bâğ-ı dehr-ârâ durur
İçi tolu serv gül-i ra'nâ durur

- 263 Bî-letâfet bilmek anuñ bahrını
Kim koçar çekmiş kenâra şehrini
- 264 Bu fütûhât-ıla hakan-ı cihân
Tahtgâhına irişdi şâdmân
- 265 Müstedâm olsun Îlâhî şâh-ı Rûm
Niçe kim devr ide çarh ile nücûm

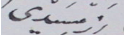

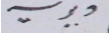
[15a]

- 266 Devleti devrinde şer'-i Mustafâ
Cârîdür icrâ olunur mâcerâ
- 267 Üngürus'uñ kıssasın itdük tamâm
Bu hikâyâtı işitdi hâs ü âm
- 268 Ben hikâyet yazmadum tafsîl ile
Bir du'âdur okudum ta'cîl ile
- 269 Şimdi bu ahvâli söyler âm ü hâs
Ben de söylersem n'ola ey hoş-havâs
- 270 Nüşamuzdan añlanan cür'et durur
Pâdişâh-ı âlem-i fırsat durur
- 271 Ben kimem şâh-ı cihânı yâd idem
Ya anuñ vafına söz bünyâd idem

[15b]

- 272 Mûra meyl itmiş Süleymân añladum
Ben de mûram kudretümce söyledüm
- 273 Bir karınca-yı zemînem dâne-keş
Yüz sürünsem bulmazam kurs-ı güneş
- 274 Yirde gendüm dânesine kâyilem
Sanma çarhuñ hırmanına mâyilem
- 275 Kim karınca yir ekininden geçer
Gökde gümüş dâneler görür uçar
- 276 Açılır ay aydınıyla gözi
Kapmağ ister gök yüzünden yıldızı
- 277 Kuşlar anı bu hevâyıla görür
Uçduğınca dâne dâne devşirür
- 278 Ben hevâ-yı mûr nisbet uçmazam
Kendü yirüm ekininden geçmezem

[16a]

- 279 Halk-ı âlem üstine hakdur sehî
Cân viren tanrı virür etmek dahı
- 280 Çünkü cân virdi niçün nân virmeye
Virmez aña kim meger cân virmeye
- 281 etmegi ile aşı
Halkı çok yaratmak olmazdı işi
- 282 Âdem oğlıyam sekiz cennet benüm
Gendüm için terk idindüm meskenüm
- 283 Cenneti buğdaya satdıysa atam
Oğlıyam ben belki arpaya satam
- 284 Âlemi virdüm bir Allâh
Yâ ala cânum nasîbüm

“FETİHNAMES WHICH WERE WRITTEN ABOUT BATTLE OF MOHOCs AND
BAHARİ KADİ ALİ EFENDİ’S FETİHNAME NAMED KIYAMETNAME”

Abstract

Fetihnames together with chronicles are important document in terms of completing missing stages of Ottoman history. For this reason, it has a great importance for the Ottoman studies that in question texes are removed to a place where more researchers can benefit from and that value of their historical material is brought to light. For this purpose, in this article primarily fetihnames which were written about Battle of Mohocs and the conquest of Buda are touched, after that the life of Bahari Kadı Ali Efendi writting a text related to this subject and his work Kiyametname are focused on. Rest of the article Kiyametname is compared with Enisu'l-guzat which is another of the works written on this subject and written by Futuhi Huseyin Celebi. Finally, text of Kiyametname translated to the Turkish alphabet is added to papper.

Keywords

Battle of Mohocs, Fetihname, Bahari Kadı Ali Efendi, Kiyametname, Buda, Kanuni Sultan Suleyman.